

УДК 338.48-2-056.26:37.091

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Бібліографічний опис статті: Кравченко, О. (2022). Інклюзивний туризм в умовах закладу освіти: принципи, функції, напрями та види. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 42–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ, НАПРЯМИ ТА ВИДИ

У статті на основі вивчення наукових джерел розкрито зміст і спрямованість інклюзивного туризму як технології соціальної реабілітації в умовах закладу освіти. Основними функціями інклюзивного туризму є: соціальна відновлювана, психологічна, комунікативна, освітньо-пізнавальна, особистісно-орієнтована, компенсаторна, гедоністична, реабілітаційна, адаптаційна, соціалізаційна. Інклюзивний ефект від туристичних маршрутів буде суттєвим, якщо діяльність ґрунтуватиметься на таких принципах: незалежності, залучення, інформативності, комплексності, індивідуального підходу, можливості для реалізації внутрішнього потенціалу, стимулювання саморозвитку, необхідної підтримки, гідності, рівності, суб'єктності, принцип особливого підходу. Саме інклюзивний туризм дозволяє створити для людини з інвалідністю такі умови, які максимально компенсують її обмеження і дозволять стати активним учасником соціуму. На основі відомих розвідок з проблеми дослідження розроблено таку класифікацію видів інклюзивного туризму: за ціллю; за основним видом заняття; за способом пересування; за сезонністю; за складом туристів; за ступенем навантажень. Напрямами інклюзивного туризму виступають: природотерапія; релігійні маршрути; етнографічний туризм; культурно-пізнавальний туризм; віртуальний туризм.

Інклюзивний туризм можна реалізувати через різні форми: безпосередньо відвідуючи туристичні об'єкти та дистанційно. Яскравим прикладом використання для інклюзивного туризму сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі є реалізація проекту факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» за підтримки Українського культурного фонду.

Ключові слова: інклюзивний туризм, заклади освіти, реабілітація, діти з особливими освітніми потребами.

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

To cite this article: Kravchenko, O. (2022). Inklusyivnyi turizm v umovakh zakladu osvity: pryntsyphu, funktsii, napriamy ta vydy [Inclusive tourism in the conditions of the educational institution: principles, functions, directions and types]. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 42–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>

INCLUSIVE TOURISM IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION: PRINCIPLES, FUNCTIONS, DIRECTIONS AND TYPES

The article, based on the study of scientific sources, reveals the content and direction of inclusive tourism as a technology of social rehabilitation in an educational institution. The main functions of inclusive tourism are: social renewable, psychological, communicative, educational, cognitive, personality-oriented, compensatory, hedonistic, rehabilitation, adaptation, socialization. The inclusive effect of tourist routes will be significant if the activity is based on the following principles: independence, involvement, informativeness, complexity, individual approach, opportunities to realize internal potential, stimulate self-development, necessary support, dignity, equality, subjectivity, principle of special approach. It is inclusive tourism that allows to create such conditions for a person with disabilities that maximally compensate for his

limitations and allow him to become an active participant in society. Based on the known research on the research problem, the following classification of types of inclusive tourism has been developed: by purpose; by main type of occupation; by way of movement; by seasonality; by composition of tourists; by the degree of load. Areas of inclusive tourism are: nature therapy; religious routes; ethnographic tourism; cultural and cognitive tourism; virtual tourism.

Inclusive tourism can be implemented in various forms: directly visiting tourist sites and remotely. A striking example of the use of modern information and communication technologies for inclusive tourism in the educational process is the implementation of the project of the Faculty of Social and Psychological Education of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna "Cultural-recreational-tourist Cherkasy region: inclusive-social 3D-map"

Key words: inclusive tourism, educational institutions, rehabilitation, children with special educational needs.

Актуальність теми. В Україні прийнята Національна стратегія створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, яка є важливим чинником прискорення інклюзивних процесів в усіх сферах життєдіяльності людини

Зараз науковці розробляють та практично вирішують питання включення людей з інвалідністю в усі сфери життєдіяльності. Яскравим прикладом є інклюзивне навчання дітей та молоді – складний багаторівневий процес, що потребує пошуку дієвих технологій для здобуття освіти з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, задля успішної соціалізації та самореалізації.

Очевидно, головною проблемою дитини з ООП є порушення її зв'язку зі світом, обмеження мобільності, обмеженість контактів із однолітками та дорослими, обмеженість спілкування з природою, доступу до культурних цінностей.

Інклюзивне навчання реалізують через інклюзивні освітні практики, що охоплюють спектр технологій, методик, методів і прийомів. Умотивовано доцільним є включення в практику інклюзивного навчання інклюзивного туризму, який має високий реабілітаційний потенціал і є інноваційною інклюзивною освітньою практикою.

Сьогодні існують різні трактування цього поняття: «туризм для всіх», «адаптивний туризм», «доступний туризм», «універсальний туризм», «інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм», «безбар'єрний туризм» тощо. Розглянемо зміст цих понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Один із основоположників інклюзивного туризму Скот Райн характеризує його як туризм, доступний для всіх, незалежно від постійних чи тимчасових обмежень можливостей, насамперед це соціальна інтеграція.

Дослідниця Л. Межова запропонувала визначення інклюзивного туризму як процесу розвитку туризму, що передбачає доступність

туризму для всіх у пристосованні інфраструктури туристичних центрів і об'єктів до потреб усіх людей, у тому числі з інвалідністю, похилого віку, їх опікунів і членів їхніх сімей, людей із тимчасовими обмеженими можливостями, сімей із маленькими дітьми (Межова, Летин, Луговская, 2015).

З економічної точки зору визначення інклюзивного туризму пропонують Л. Матвійчук та Л. Чепурда – це специфічний (безпечний) вид туризму, основною метою якого є безбар'єрний доступ до всіх туристичних ресурсів, позитивний психологічний клімат, рівність можливостей усіх туристів, повномасштабне інформування людей з особливими потребами про можливості того чи того туристичного об'єкта, а також передбачає швидко здатність суб'єктів туризму перелаштовуватись відповідно до запитів людей з особливими потребами (Матвійчук, Чепурда, 2020).

Науковці Відкритого міжнародного університету «Україна» Н. Барна та В. Коротеєва визначають інклюзивний туризм як форму туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками у сфері туризму та передбачає надання людям з інвалідністю доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, надає право функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища (Барна, Коротеєва, 2020).

Із соціально-економічної позиції С. Хлебик визначає соціально-реабілітаційний туризм як сучасний вид туризму, подорожі, що субсидуються із джерел позабюджетного фінансування та за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на соціальні потреби, який дозволяє включити у туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних та фінансових можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і забезпеченням доступності до об'єктів туристичної інф-

раструктури. культурно-спортивні та соціально-побутові заходи (Хлебик, 2021).

Українська дослідниця А. Люта на основі здійсненого аналізу нормативних документів стверджує, що соціальний туризм, на відміну від комерційного, спрямовується на задоволення потреб соціально незахищених категорій населення, таких як: багатодітні сім'ї, діти-сироти, учнівська та працююча молодь, пенсіонери, люди з особливими потребами, з інвалідністю та малозабезпечені громадяни. Спираючись на нормативні документи та на результати наукових досліджень, під соціальним туризмом розуміє особливий вид туристичної діяльності, що спрямований на задоволення рекреаційних, культурних, пізнавальних, лікувально-оздоровчих та ін. потреб різних соціальних категорій населення (соціально незахищених верств населення, що, у тому числі фінансуються з коштів, виділених на соціальні потреби з боку держави, недержавних фондів, спонсорів, туристичних підприємств та фізичних осіб) (Люта, 2021).

Одні з основоположників інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні В. Лепський та С. Макаренко визначають його як систему заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство. Інклюзивний туризм структурно включає в себе різні види реабілітації, а саме: медичну, психологічну, психолого-педагогічну, професійну, трудову, фізкультурно-спортивну, фізичну, соціальну та інші соціально-побутові заходи. Інклюзивний туризм являє собою дієву мікромодель інтегрованого суспільства (люди з інвалідністю та їх рідні; фахівці; здорові люди), що опинилися в реальних умовах, завдяки чому створюються оптимальні умови для проведення ефективної соціалізації дезадаптивних людей та інтеграції їх у суспільство (Макаренко, 2016).

Мета статті – розкрити зміст і спрямованість, принципи і функції інклюзивного туризму технології соціальної реабілітації в умовах закладу освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз категорій та результатів проведених досліджень закордоном та в Україні дав змогу встановити, що інклюзивний туризм має специфічні особливості:

– туризм забезпечує рухливу активність, обмеження якої знижує життєві можливості, слугує причиною суму, стресу, відчаю, невпевненості. Через організацію рухливої активності туризм здійснює терапію і профілактику психосоматичних захворювань і підтримує фізичне здоров'я;

– дозволяє реалізувати повноцінний відпочинок дітей та людей різного віку та стану здоров'я, відновити психічні та фізичні резерви здоров'я в умовах природного середовища задля відновлення сил для виконання виробничих процесів і побутових обов'язків;

– туризм створює повноцінне середовище спілкування, встановлює незалежні та різнобічні соціальні контакти, формуючи різні соціальні ролі. Туризм знищує почуття неповноцінності, інтегруючи людей з інвалідністю в суспільство, допомагає сформувати впевнену й ефективну життєву позицію;

– сприяє підвищенню життєвого потенціалу, набуттю нового життєвого досвіду, засвоєнню нових знань, умінь та життєвих компетентностей, створює оптимальні умови соціалізації дитини, розширенню кола спілкування, підвищенню якості життя, а також зміни соціальної ситуації розвитку;

– має активний характер, включаючи різні заваби, які дозволяють відволіктися від монотонності побуту, змінити обстановку, коло спілкування, соціальні ролі;

– туризм підвищує науково-пізнавальні активності дитини, допомагає пізнати навколишній світ з його різними проявами і звичаями (відповідний клімат, природа, близькість водних ресурсів, наявність природних пам'яток, пам'яток матеріальної культури), дізнатися про невідомі раніше природні явища, засвоїти нові природні умови, набуті навички ароматерапії та спілкування з тваринами;

– забезпечує зміну ступеня негативного впливу захворювання чи дефекту на рівень життєвих можливостей, а також привертає увагу громадськості до проблем людей з інвалідністю.

Основні функції інклюзивного туризму: *соціальна відновлювана*, спрямована на відновлення сил, активне пізнання явищ природи, традицій, встановлення нових соціальних контактів, дружніх і ділових зв'язків; *психологічна* забезпечує зміну середовища,

звичного способу життя, активну форму відпочинку, що сприяє фізичному оздоровленню і психологічному розслабленню; *комунікативна* сприяє встановленню нових соціальних контактів; *розвивальна* реалізується через збагачення світогляду, активне пізнання явищ природи, фізичний, емоційний та моральний розвиток особистості; *освітньо-пізнавальна* сприяє пізнанню навколишнього соціального, культурного (мистецтво, побут, традиції), історичного (історія, історичні місця, видатні постаті краю) і природного (географічні особливості місцевості: рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу) середовища регіону, країни та інших країн; *особистісно-орієнтована* позитивно впливає на розвиток особистості, володіє відновлювальною функцією і має змістовний гуманітарний потенціал; *компенсаторна* забезпечує спеціальні потреби людей з інвалідністю, сприяє реалізації особистісного потенціалу, що незатребуваний у повсякденному, громадському, трудовому і сімейному житті; *гедоністична* сприяє формуванню позитивного психоемоційного стану, підвищенню психологічної захищеності; *реабілітаційна* дає змогу відновити ресурси людини, сприяє профілактиці психосоматичних захворювань, підтримці фізичної форми і здоров'я; *адаптаційна* ґрунтується на тому, що туризм є комплексним засобом адаптації за рахунок подолання соціальної непотрібності, активізації особистісного потенціалу й підтримки позитивного ставлення до життя; *оздоровча* має високий потенціал для підтримання здоров'я і життєдіяльності в активній формі; *соціалізаційна* під час подорожей діти та молодь отримують більші можливості пізнати світ і себе, акумулювати ці знання і зробити певні узагальнення для особистісного зростання (Межова, 2015).

Інклюзивний ефект від туристичних маршрутів буде суттєвим, якщо діяльність ґрунтуватиметься на таких принципах: *незалежності* (забезпечення умов незалежної самостійності у виборі та діях, одночасно з повною відповідальністю); *залучення* (активне залучення дітей та молоді з ООП до участі в усіх заходах інклюзивного туризму); *інформативності* (забезпечення доступу до інформації під час реалізації маршрутів); *комплексності* (комплексний характер реабілітаційних заходів з урахуванням їхніх медичних, педагогічних, психологіч-

них, соціально-побутових, технічних аспектів); *індивідуального підходу* (до визначення характеру та спрямованості реабілітаційних заходів); *можливості для реалізації внутрішнього потенціалу* (застосування форм соціокультурної роботи з диференціацією згідно з потребами дітей та молоді з ООП); *стимулювання саморозвитку* (передбачає формування мотивів саморозвитку і самоосвіти шляхом навчання способам самопізнання, рефлексії, планування життєвих подій); *необхідної підтримки* (забезпечення необхідним доглядом та турботою, підтримка оптимального рівня фізичного, психічного та емоційного благополуччя, забезпечення професійного супроводу); *гідності* (забезпечення гідних, безпечних умов перебування, виключення дискримінаційних проявів); *рівності* (забезпечення рівних прав і можливостей, необхідність ставлення до особи з інвалідністю як до рівної, як до партнера, що опинився в скрутному становищі та потребує допомоги, і разом з тим, до неї також можна і треба звертатися за допомогою); *суб'єктності* (ставлення до особи з ООП як до самостійної особистості, здатної будувати своє життя і планувати своє майбутнє, а в разі, коли вона не готова до цього, надавати їй допомогу, щоб активізувати ресурси і життєві сили підопічного (Макеєва, 2018; Петренко, Барабаш, 2017)).

Серед визначених принципів варто виокремити *принцип особливого підходу*, який потребує врахування особливих потреб людини з інвалідністю та їх задоволення задля компенсації обмежених можливостей, що виникли. При цьому має зберігатися формула: «робимо для людини, а не – за людину». Разом із тим варто пам'ятати, що надмірна опіка людини з інвалідністю іще більше її інвалідизує. Внаслідок гіперопіки в людини може розвинутися симптом «вивченої безпорадності», який проявлятиметься в тому, що суб'єкт гіперопіки переходить у позицію «об'єкта» і втрачає навички та здібності, котрі мав і використовував. Саме інклюзивний туризм дозволяє створити для людини з інвалідністю такі умови, які максимально компенсують її обмеження і дозволять стати активним учасником соціуму.

Отже, принцип особливого підходу означає, що особливі потреби для соціальної інклюзії мають бути задоволені суспільством і державою з участю осіб із особливими потребами.

Людина з інвалідністю завдяки цьому стає здатною діяти в суспільстві нарівні з іншими його членами. Отже, принцип особливого підходу пов'язаний із принципом надання влади (принцип наснаження). Принцип надання влади в сучасній соціальній роботі позначають терміном «імпаурмент» (наснаження, активізація). Цей термін виник у соціальній роботі у 80-х р. ХХ ст., коли почали обговорювати суперечності між залежністю та незалежністю, автономією та захистом людини, правами громадян та владою. Саме тоді було встановлено, що призначення соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти людям допомогти собі, тобто соціальний працівник має перевести клієнта соціальної роботи з об'єкта допомоги на суб'єкт самопомоги (Львовичкіна, 2020).

На основі відомих розвідок з проблеми дослідження розроблено таку класифікацію видів інклюзивного туризму:

- за ціллю – оздоровчий, пізнавальний, спортивний;
- за основним видом заняття – похід, подорож на транспорті;
- за способом пересування – пішохідний, водний, лижний, за допомогою тварин, залізничний, автобусний;
- за сезонністю – літній, зимовий, міжсезонний;
- за складом туристів – дитячий, молодіжний, студентський, сімейний;
- за ступенем навантажень – пасивний, активний (Межова, 2015; Іванов, Тализов, Рафікова, 2018).

Формами організації інклюзивного туризму для дітей та молоді з ООП є: походи вихідного дня, виїзди на природу, екскурсії до визначних місць, багатоденні походи, екскурсії, подорожі, фестивалі, оздоровчі табори, злети, туристські змагання-конкурси, походи фізкультурно-оздоровчого характеру, краєзнавчі експедиції та ін.

Напрями інклюзивного туризму виступають:

- природотерапія – саме природа є гармонійним середовищем для людини, де вона знаходить душевний спокій, можливість виразити емоції;
- релігійні маршрути – під час яких віра стає додатковою підтримкою;
- етнографічний туризм – під час якого відбувається самоідентифікація, вивчення своїх етнічних коренів, щоб відчути себе особливим,

наділеним давньою історією і власними культурними традиціями;

- культурно-пізнавальний туризм: відвідування музеїв щодо задоволення основної потреби людини – потреби пізнання;
- віртуальний туризм – дозволяє компенсувати дефіцит спілкування в умовах соціальної ізоляції.

Виходячи із соціально-вікової ознаки, Д. Люта розподіляє соціальний туризм на: 1) дитячо-юнацький туризм/шкільний (спрямований на сприяння вихованню та освіті підростаючого покоління засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, формуванню всебічно розвиненої особистості; має дуже важливу функцію – медико-біологічну, яка полягає в оздоровленні молоді); 2) молодіжний (студентський) туризм – спрямований на задоволення туристичних (пізнавальних, дозвіллевих, оздоровчих та ін.) потреб населення до 35 років з метою сприяння розвитку особистості; 3) туризм людей похилого (пенсійного, третього) віку (або туризм сеньйорів) (Люта, 2021).

Багатоманітність форм туризму дає можливість вільного вибору часу, місця, транспорту і виду подорожі.

Наповнюваність організованої групи дітей безпосередньо впливає на технології, передбачені до впровадження, визначає вимоги до одночасної пропускної спроможності туристичних об'єктів, умістимості транспорту тощо:

- малі групи – 6–15 осіб (дітей з ООП 3 осіб);
- середні групи – 16–25 осіб (дітей з ООП 8–12 осіб);
- великі групи – 26 і більше осіб (дітей з ООП 13 і більше).

Відповідно до досліджень соціальної психології, конфліктології, лідерства та ін. наук, у кількісному співвідношенні мають переважати діти з типовим розвитком. У дітей з ООП має бути орієнтація на здорових дітей та прагнення наслідувати соціальну активність, намагання брати приклад та досягати більших вершин в особистісному зростанні.

За сезонністю виокремлюють види, пов'язані з освітнім процесом: туризм у канікулярний період та позаканікулярний час (найчастіше у вихідні дні).

Головною вимогою інклюзивної туристичної діяльності є врахування медико-валеологічних

показань та протипоказань до застосування того чи того виду та форми.

Сучасні дослідники інклюзивного туризму визначили такі умови його впровадження:

- вид туризму обирається залежно від порушених функцій і відповідно до індивідуальної програми реабілітації;
- безпечність для туристів і оточення;
- наявність деякої фізичної підготовки, зусиль із подолання труднощів психологічного характеру і природних умов;
- фізичні навантаження й умови мають бути адекватні стану здоров'я (Конанова, 2019).

Інклюзивний туризм можна реалізувати через різні форми: безпосередньо відвідуючи туристичні об'єкти та *дистанційно*. Саме для людей з обмеженням життєдіяльності найбільш актуальним є віртуальний туризм, який завдяки новітнім інформаційним технологіям дає можливість відвідати визначні місця не лише свого регіону, країни, а й зарубіжні. Проте під час дистанційних турів фактично не відбувається «живого» спілкування зі світом, немає можливості тактильних, візуальних відчуттів. Віртуальна імітація не дає тієї гами почуттів і вражень, особистісного й емоційного насичення, які людина фізично отримує, знаходячись у безпосередній близькості до неповторних, унікальних, відновлювальних природних, історико-культурних і рекреаційних ресурсів (Конанова, 2019).

Яскравим прикладом використання для інклюзивного туризму сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі є реалізація проекту факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта»

за підтримки Українського культурного фонду (Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина..., 2021).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на основі вивчення наукових джерел розкрито зміст і спрямованість інклюзивного туризму як технології соціальної реабілітації в умовах закладу освіти. Основними функціями інклюзивного туризму є: соціальна відновлювана, психологічна, комунікативна, освітньо-пізнавальна, особистісно-орієнтована, компенсаторна, гедоністична, реабілітаційна, адаптаційна, соціалізаційна. Інклюзивний ефект від туристичних маршрутів буде суттєвим, якщо діяльність ґрунтуватиметься на таких принципах: незалежності, залучення, інформативності, комплексності, індивідуального підходу, можливості для реалізації внутрішнього потенціалу, стимулювання саморозвитку, необхідної підтримки, гідності, рівності, суб'єктності, принцип особливого підходу. Саме інклюзивний туризм дозволяє створити для людини з інвалідністю такі умови, які максимально компенсують її обмеження і дозволять стати активним учасником соціуму. На основі відомих розвідок з проблеми дослідження розроблено таку класифікацію видів інклюзивного туризму: за ціллю; за основним видом заняття; за способом пересування; за сезонністю; за складом туристів; за ступенем навантажень. Напрямами інклюзивного туризму виступають: природотерапія; релігійні маршрути; етнографічний туризм; культурно-пізнавальний туризм; віртуальний туризм.

Перспективами напрямами подальших досліджень виступає розробка програм інклюзивного туризму відповідно до нозологій та вікових учнівської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. Київ, 2020. 124 с.
2. Иванов В.Д., Талызов С.Н., Рафикова В.Д. Инклюзивный туризм: проблемы и перспективы его развития. *Colloquium-journal*. 2018. № 6–4 (17). С. 16–19.
3. Конанова Е. И. Инклюзивный туризм: технология и организация туристского продукта : учебное пособие. Ростов-на-Дону ; Таганрог : Издательство Южного федерального университета, 2019. 128 с.
4. Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/inklyuzyvno-sotsial%CA%B9na-3D-karta/#/>
5. Львовичкіна А.М. Принципи побудови екологічного життя людей з інвалідністю. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 березня 2020 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 128 с.

6. Люта Д.А. Формування готовності майбутніх фахівців з туризму до професійної діяльності у сфері соціального туризму : дис. канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.04, Запоріжжя, 2021.

7. Макаренко С.В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні. Матеріали I Міжнародного симпозіуму інклюзивного туризму. 27–29 жовтня 2016 р.

8. Макеева И. Социальный туризм как направление социокультурной реабилитации. *Интегрированные коммуникации в спорте и туризме: образование, тенденции, международный опыт*: Материалы всероссийской научно-практической конференции с международным участием (19 апреля 2018 г.): материалы конференции / редакционная коллегия: С.М. Ахметов, А.А. Тарасенко, Г.Д. Алексанянц, Е.А. Еремина, Т.А. Самсоненко, Е.Л. Заднепровская. Краснодар: КГУФКСТ, 2018. Часть 1.

9. Матвійчук Л.Ю., Чепурда Л.М. Формування доступного середовища інклюзивного туризму. *Економічний форум*, 1(2), 74–80.

10. Межова Л.А., Летин А.Л., Луговская Л.А. Теория и практика организации инклюзивного туризма в России и зарубежом. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1–1.

11. Петренко Ю., Барабаш Ю. Характеристика змісту та напрямів соціальної реабілітації (адаптації) осіб зі стійкими фізичними, інтелектуальними та психічними порушеннями в інтернатних установах системи соціального захисту населення. *Україна: аспекти праці*. № 3, 2017.

12. Хлебик С. Р. Соціально-реабілітаційний туризм в громаді для підлітків, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 200 с.

REFERENCES:

1. Barna, N.V. & Koroteeva, A.V. (2020). *Inklyuzivno-reabilitatsiyniy turizm [Inclusive rehabilitation tourism]* Kyiv. [in Ukrainian].

2. Ivanov, V.D., Talyzov, S.N. & Rafikova, V.D. (2018). Inklyuzivnyi turizm: problemy i perspektivy ego razvitiya [Inclusive tourism: problems and prospects for its development] *Kolokvium-zhurnal – Colloquium-journal*, 6–4 (17), 16-19. [in Russian].

3. Konanova, E. I. (2019). *Inklyuzivnyi turizm: tekhnologiya i organizatsiya turistskogo produkta [Inclusive tourism: technology and organization of the tourist product]*. Rostov-na-Donu; Taganrog: Izdatel'stvo Yuzhnogo federal'nogo universiteta. [in Ukrainian].

4. Kulturno-rekreatsiyno-turistichna Cherkaschina: Inklyuzivno-sotsialna 3D-karta [Cultural, recreational and touristic Cherkasy region: inclusive social 3D map]. Retrieved from <https://fspo.udpu.edu.ua/inklyuzivno-sotsial> [in Ukrainian].

5. Lovochkina, A.M. (2020). Printsipi pobudovi ekologichnogo zhittya lyudey z Invalidnistyu [Principles of encouraging ecological life of people with disabilities]. Yu. M. Shvalba (Eds.), *Rozvivalniy potentsial suchasnoyi sotsialnoyi roboti: metodologiya ta tehnologiyi – Development potential of modern social work: methodology and technology*: proceedings of the international scientific and practical conference (p.128). Kiyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

6. Lyuta, D.A. (2021). Formuvannya gotovnosti maybutnih fahivtsiv z turizmu do profesiyanoi diyalnosti u sferi sotsialnogo turizmu [Formation of readiness for future fahivtsiv from tourism to professional activity in the field of social tourism]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhya. [in Ukrainian].

7. Makarenko, S.V. (2016). Inklyuzivniy reabilitatsiyno-sotsialniy turizm – noviy vid reabilitatsiyi invalidiv v Ukrayini [Inclusive rehabilitation and social tourism is a new type of rehabilitation for the disabled in Ukraine]. *Materiali I mizhnarodnogo simpozimu inklyuzivnogo turizmu – Materials of the 1st International Symposium on Inclusive Tourism*. [in Ukrainian].

8. Makeeva, I. (2018). Sotsial'nyi turizm kak napravlenie sotsiokul'turnoi reabilitatsii [Social tourism as a direction of socio-cultural rehabilitation]. S.M. Akhmetov, A.A. Tarasenko, G.D. Aleksanyants, E.A. Eremina, T.A. Samsonenko, E.L. Zadneprovskaya. (Eds.). Proceedings from: *Integrirrovannye kommunikatsii v sporte i turizme: obrazovanie, tendentsii, mezhduнародnyi opyt – Integrated communications in sports and tourism: education, trends, international experience*. (Vol. 1). Krasnodar: KGUFKST. [in Russian].

9. Matviychuk, L.Yu. & Chepurda, L.M. Formuvannya dostupnogo seredovischa Inklyuzivnogo turizmu [Formation of an accessible medium for inclusive tourism]. *Ekonomichniy forum – Economic Forum*, 1(2), 74-80. [in Ukrainian].

10. Mezhovala, L.A. Letin, A.L. & Lugovskaya, L.A. (2015). Teoriya i praktika organizatsii inklyuzivnogo turizmu v rossii i zarubezhom [Theory and practice of organizing inclusive tourism in Russia and abroad]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of science and education*. 1-1. [in Ukrainian].

11. Petrenko, Yu. & Barabash, Yu. (2017). Harakteristika zmistu ta napryamiv sotsialnoyi reabilitatsiyi (adaptatsiyi) osib zi stiykimi fizichnimi, intelektualnimi ta psichnimi porushennyami v internatnih ustanovah sistemi sotsialnogo

zahistu naselennya [Characteristics of changes and direct social rehabilitation (adaptation) with severe physical, intellectual and mental impairments in the boarding schools of the system of social protection of the population]. *Ukrayina: aspekti pratsi – Ukraine: aspects of practice*, 3. [in Ukrainian].

12. Hlebik, S. R. (2021). Sotsialno-reabilitatsiyniy turizm v gromadi dlya pidlitkiv, yaki opinilisya v skladnih zhittevih obstavinah [Socio-rehabilitation tourism in the community for people who are slumped in foldable living environments]. *Innovatsiyniy potentsial sotsialnoyi roboti v suchasnomu sviti: na mezhi nauki ta praktiki – Innovative potential of social work in the modern world: between science and practice*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Chernigiv : NU «Chernigivska Politehnika», p. 200. [in Ukrainian].